

SEMENNÛDÎ'DE ZİKİR ANLAYIŞI*

Mehmet Şirin AYIŞ**

Özet

Zikir kelimesi çok geniş anlam alanına sahip bir kavramdır. Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadis-i şeriflerde zikrin meşruiyeti ile ilgili pek çok ayet-i kerime ve hadisi şerif vardır. Tasavvuf âlimleri, meşruiyetini ayet ve hadislerden alan zikir konusu üzerinde durmuş ve bu konuyu etraflıca ele almışlardır. Bu amaçla zikir kelimesinin geçtiği ayet ve hadisleri bir araya getirerek zikrin tarifi, çeşitleri, âdâbı gibi özelliklerini ortaya koymaya çalışmışlar.

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî de tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgiler verdiği eserlerinde zikir konusunu ele alır. Semennûdî, tasavvûfî geleneğe uyararak burada evvela zikrin meşruiyeti ile ilgili ayet ve hadisleri ortaya koyar. Daha sonra zikrin tarifi, özellikleri, şartları, çeşitleri, âdâbı ve mürşidin müride zikir telkin etmesi gibi hususlarla alakalı bilgiler verir.

Anahtar kelimeler: Semennûdî, Tarikat, Zikir, Âdâb.

SEMENNÛDÎ'S DHIKR CONCEPT

Abstract

The word dhikr is a term having that has an enormous semantic field. There are too many verses from the Quran and hadiths about the legitimacy of dhikr both in the Quran and the hadiths. The scholars of sufism dwelt on the subject of dhikr that take its legitimacy from verses and hadiths, and worked through this subject. For this purpose they tried to reveal the features of dhikr such as its definition, forms, and morals by gathering verses and hadiths mentioning about dhikr.

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî also deals with the subject of dhikr in his works that give important informations about cult's rules of good manners. By obeying the sufistic tradition, Semennûdî firstly deals with verses and hadiths about the legitimacy of dhikr in his works. Afterwards, he gives information about those aspects such as the definition of dhikr as a worship, its features, conditions, forms, morals and mentor's infixing dhikr to the disciple.

Key Words: Semennûdî, Cult, Dhikr, Morals.

* Bu makale Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdabı ile İlgili Görüşleri adlı doktora tezinden uyarlanarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (msirinayis@hotmail.com)

Giriş

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Mısır’ın Semânûd şehrinde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini burada yapmış, Kur’ân-ı Kerim ve bazı dinî metinleri ezberledikten sonra yirmi yaşlarında Ezher’e gitmiştir. Ezher’de Mustafa Kemâleddin Bekrî’nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî’ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almıştır. Semennûdî’nin bağlı olduğu tarikatın silsilesi, Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî’ye ulaşır.¹

Semennûdî’nin, tarikata girmek isteyen müritler için tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı *el-Âdabu’s-seniyye limen yurîdû tarikate’s-sâdâti’l-halvetiyye*² ile *Tuhfetu’s-sâlikîn ve delâletu’s-sâirîn li minhâci’l-mukarrabîn*³ adlı iki önemli eseri vardır. Müellifimiz bu eserlerinde evvela tarikata girmek isteyen müritler için lazım olan bilgileri verir. Daha sonra, aynı zamanda tarikat geleneğinde önemli bir unsur olarak kabul edilen zikir konusunu ele alır. Semennûdî, burada önce zikrin meşruiyeti ile ilgili ayet ve hadisleri belirtir. Daha sonra zikrin tarifi, özellikleri, şartları, çeşitleri, âdâbı ve mürşidin müride zikir telkin etmesi ile ilgili hususlarla alakalı bilgiler verir.

Biz de bu çalışmamız ile tarikata girmek isteyen müritler için tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgiler veren Muhammed b. Hasan es-Semennûdî’nin, eserlerinde zikir anlayışını ortaya koyup, daha iyi istifade edilmesine katkıda bulunmayı amaçladık.

1. Zikrin Tarifi

Zikir, lügatte; anmak, hatırlamak yâd etmek gibi anlamlara gelir. Kimi zaman bu kelimeyle, insanın elde ettiği bilgileri kendisiyle koruyabildiği nefsin bir durumu kastedilir, kimi zaman da onunla, bir şeyin kalbe gelmesi veya söylenen söz kastedilir. Bundan dolayı zikir, kalp ile zikir, dil ile zikir hem kalp hem de dil ile zikir şeklinde üç kısma ayrılır.⁴

¹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî’nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri*” Basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez danışmanı: Prof. Dr. İsa Çelik, Erzurum 2015.

² Geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, “Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Âdabu’s-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate’s-Sâdâti’l-Halvetiyye Adlı Eseri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015, s. 8.

³ Geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, “Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Tuhfetu’s-Sâlikîn ve Delâletu’s-Sâirîn li Minhâci’l-Mukarrabîn Adlı Eseri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015, C. III, s. 6.

⁴ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut t.y, I, 1071; Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-Alam fi İşarâtu Ehli'l-İlham Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 248-250; Ragıb el İsfahânî, *el-Müfredât, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s. 575-578; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 588; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 728, s. 728; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hakk Dini Kur’ân Dili*, Azim Yayınları, İstanbul 1996, I, 22.

Tasavvuf ıstılahta ise, din ve dünya saadetini elde etmek için Allah'ın zât ismini zikrederek vaktini mamur etmek maksadıyla ya kâmil bir mürşidden alınarak, ya da şeriat-tarikat ölçü ve edeplerine bağlı kalınarak tesbih ve benzeri şeylerle muhtelif esmâ-ı hüsnâyı söylemektir. Bu söylenişte, Allah'ı anmanın sadece dil ile olması değil, kalp ve zihnin de Allah ile meşgul olması anlamında kullanılır.⁵

Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadis-i şeriflerde zikir kelimesinin geldiği kökten gelen ve çeşitli kalıplarda bulunan gerek isim, gerek fiil ve gerekse masdar şeklinde yer alan pek çok kelime bulunmaktadır.⁶ Kur'ân-ı Kerim'de zikri emreden âyetler genelde iki türlü ele alınmıştır. Bir gurup âyet doğrudan doğruya mutlak manada zikri emrederken, diğer gurup âyetler “*Sabah ve akşam Rabb'inin adını zikret*”⁷ âyetinde olduğu gibi Allah'ın adının anılmasını emretmektedir.⁸

Sûflere göre zikirden maksat, Allah'ın zâtı, sıfatları, isimleri, ihsanının bolluğu, takdirinin geçerliliği gibi hususlarda kalbin uyanıklığını sağlamak, Allah'ı kalpte hazır tutmak ve O'nu görüyormuş gibi murakabe etmektir ki bu “ihsan” makamıdır.⁹ Zikirden gâye ise doğumdan evvel Cenâb-ı Hakk'ın “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim*”¹⁰ hitabını ölümden sonra da meleklerin “*Rabbiniz kim, Peygamberiniz kim, dininiz ve kıbleniz nedir*”¹¹ suallerine cevap verme gücüne sahip olan insanın, aynı şeyleri şimdi de duymasına mani olan insan bedeni ve onun gerektirdiği kesâfet ve nisyanı aradan kaldırarak tekrar işitebilmesi ve bu olgunluğa erebilmesidir.¹²

Bu yüzden zikir, elest bezminde verilen sözün hatırlanmasıdır. Zira Allah, bir bütün olarak insanı hatırlamaya davet ederek, özünü, aslını bilmeyi öğretiyor: “*İnsan hatırlamıyor mu bundan önce onu yarattığımız zaman? Ve o vakit o hiçbir şey değildi.*”¹³ Bu ilâhî hatırlatmanın mesajı, insanı, misak anını hatırlamaya bir davettir. Bu

⁵ Reşat Öngören, “Zikir”, *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 2013, XXXIV, 409-412; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 181; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995, s. 119; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâuddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 270.

⁶ Geniş bilgi için bkz; İsmail Karagöz, *Kuran'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, D.İ.B. Yay., Ankara 2007; Mehmet Yıldız, *Kur'ân-ı Kerim'de Zikir Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995, Tez danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Coşkun; İhsan Kahveci, *Kur'ân'da Zikir Kavramı ve Boyutları*, Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995, Tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Emin Işık; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, 337-348.

⁷ Müzemmil, 73/8.

⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 183; Kur'an-ı Kerim'de zikrin kalbî hayat üzerindeki etkisi ve ele alınmış şekilleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Adem Ergül, *Kur'an ve Sünnet'te Kalbî Hayat*, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 2000, s. 260-267.

⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 588; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 729; Öngören, “Zikir”, 409-412.

¹⁰ Araf, 7/172.

¹¹ İbn Mâce, Zühd, 32; Bûharî, Tefsîr Sûre, 14.

¹² Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâuddin* s. 271.

¹³ Zâriyât, 51/55

davetle kişi en temiz, en saf, en şeffaf, Allah'a en yakın ve Allah'la bir olma haline döner ve insanı başlangıçtaki en saf haline ulaştırır.¹⁴

Burada zikir anlayışını ele aldığımız Semennûdî de zikir konusunu ele alırken, evvela zikrin meşruiyeti ile ilgili ayet ve hadisleri ortaya koyar. Daha sonra bu konu ile ilgili sûfilere nakillerde bulunur, ardından kendisi zikir ile ilgili bir tarif yapar. Semennûdî, zikri şöyle tarif eder: Zikir, mezkûrun ismini hem kalp hem de dil ile sık sık tekrarlamaktır. Ona göre Allah'a vasıl olmada zikirden daha kısa bir yol yoktur. Zikir, zikir ile meşgul olan kulun velâyetinin varlığına delil olan bir ilimdir. Kim zikre muvaffak olursa kendisine velâyet nişanesi verilir. Kim de zikirden yüz çevirirse velâyet payesinden azledilir.¹⁵

Semennûdî, burada zikri tarif ederken, zikri, tarikat yolunda seyr u sülûk yaparak Allah'a vasıl olmak isteyen mürit için en önemli ve sonuca götürücü kısa yol olarak kabul etmiştir.

2. Zikrin Özellikleri

Tasavvuf ehline göre zikrin en büyük özelliği Allah ile kulun arasındaki bütün perdeleri kaldırmasıdır. Zira zikrin dışındaki ibadetlerin hiç biri Allah ile kul arasındaki perdeleri tamamen kaldırmıyor. İnsanın Allah'a en yakın olduğu an olan secdede bile bu perdelerin bir kısmı durmaktadır. Allah ile kul arasındaki perdelerin tamamının kalktığı an, zikir anıdır.¹⁶ Bu yüzden zikir, kemâlata ulaşma yolunda en önemli vasıta. Allah bir insanı büyüklerin ulaştıkları kemâllere ulaştırmak isterse, ona zikre devam etmenin güzel taraflarını gösterir ve onu zikre devam ettirir. Zira bütün batınî ibadetlerin ve taatların başı zikirdir.¹⁷

Kuşeyri, zikir için belirli bir vaktin olmayışını, zikrin en belirgin özelliklerinden birisi olarak kabul eder. Ona göre kul, bütün vakitlerde zikretmekle memurdur. Bu yüzden farz, ya da nafil olarak zikrin yapılmadığı hiç bir zaman yoktur. Mesela namaz bütün ibadetlerin en şerefli iken bazı vakitlerde kılınması caiz değildir. Hâlbuki kalp ile zikre her daim devam edilir. Kuşeyri'ye göre zikir ile ilgili bir diğer özellik ise, zikre, zikirle mukabele edilmiş olmasıdır. Zira Cenab-ı Hakk: “*Beni zikrediniz ki ben de sizi zikredeyim*”¹⁸ buyurmuştur.¹⁹

İmam-ı Gazzâlî, Allah Teâlâ'yı zikretmenin birçok zorlukları kapsayan diğer bütün ibadetlerden daha yararlı ve üstün olmasının sebebi ile ilgili olarak şöyle der:

¹⁴Ali Tenik-Vahit Göktaş, “Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ankara 2014, cilt:8, sayı: 15, ss. 265.

¹⁵ Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, vr, 7b; Aynı Müellif, *el-Âdâbu's-Seniyye Limen Yuridû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, Nu: 218, vr, 15a.

¹⁶ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s. 300.

¹⁷ Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Misri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 263.

¹⁸ Bakara, 2/152.

¹⁹ Ebü'l-Kasım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 303.

Kişiyeye etki eden ve yarar sağlayan şey, kalbin sürekli ve çoğu anlarda sükûn içerisinde Allah ile beraber oluşuyla ve gönül huzuruyla devamlı yapılan zikirdir. Kalp, gaflette iken, dil ile yapılan zikrin yararı azdır. Meselâ bir hadiste “*Biliniz ki Allah, gafletteki bir kalbin duasını kabul etmez*” buyrulmuştur.²⁰ Bu yönü itibariyle zikir bütün ibadetlerin üstünde sayılır, hatta diğer ibadetler zikirle değer kazanır. Bu anlamda zikir, tatbiki ibadetlerin neticesinin son noktasıdır.²¹

Semennûdî ise zikrin özelliklerini şu şekilde sıralar:

1- Diğer ibadetlerde belirlenmiş belli başlı vakitler olduğu halde zikir için belirlenmiş herhangi bir vakit yoktur. Diğer ibadetlerin hilafına olarak kul ne zaman isterse Rabbini zikreder. Bu ister vacip olsun ister mendup fark etmez.²²

2- Zikir, insanı gaflet halinden kurtarır, şuurlu ve uyanık hale getirir. Bu yüzden insanın içinde bulunduğu gaflet halinden dolayı zikri terk etmemesi gerekir. Çünkü insan bu durumda zikri terk ederse gafleti daha çok artar. Dolayısıyla kişi gaflet halinde bulursa dahi zikri terk etmemelidir.²³

3- Devamlı Allah’ı zikir, insanı korku, keder ve endişeden kurtarır. Semennûdî, bu zikri yapan kişiyeye şöyle seslenir: Ey seyr u sülûk yolu ile Allah’a ulaşmaya çalışan kişi, Allah’ın sana gizli ilimleri ve sırları vermesini, rızkını kolaylaştırmasını, ahlakını güzel yapmasını, seni izzetli ve yüce kılmasını, hem Allah katında, hem de insanlar nazarında değerli olmayı, keder, korku ve endişelerden de kurtulmayı istiyorsan Allah’ı zikre devam et. Çünkü kim Allah’ı zikrederse umduğu her şey kendisine verilir, takvası artar ve Allah’a iyi bir kul olur.²⁴

4- Semennûdî’ye göre zikrin, başlangıcı, ortası, sonu gibi birtakım hususiyetleri de vardır. Zikrin başlangıcı, büyük gayrettir. Ortası, salih kulların kalplerine ilahî nurların inmesidir. Sonu ise harikulade güzellikler ve arzu edilen gayelere ulaşılmış olmaktır. Dolayısıyla zikrin semeresi diğer amellerdeki gibi sevabın yanında insan kalbine ilahî nurların inmesi ve kalbin temiz ve yüce sırlarla dolmasıdır.²⁵

3. Zikrin Şartları

Semennûdî, zikrin bir ibadet olması hasebiyle kendisine göre bazı şartlarının olduğunu belirtir ve şöyle der: Zikrin en büyük şartı, riya ve kibir olmaksızın zikir yapmaktır. Zikrin kemâl şartı ise zikrin her bir çeşidinde onun manasını düşünmektir. Çünkü zikir, müridin kılıcıdır. Zâkir, bu kılıç ile şüphe etmeksizin cinnî ve insî

²⁰ Tirmizî, Daavât, 66.

²¹ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd-Din*, I-IV, Tercüme, Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012, I, 726.

²² Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 8b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 90a.

²³ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 90a; Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 9a.

²⁴ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 89a.

²⁵ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 16a.

düşmanlarıyla mücadele eder. Dolayısıyla zâkir, zikre devam ettiği sürece musibetler kendisinden uzaklaştırılır ve derecesi yükseltilir.²⁶

Semennûdî'ye göre zikre mani olan altı tane engel vardır. Kişi bu engelleri aşmadıkça Rabbine ulaşamaz. Bu engeller de şunlardır:

- 1- Bütün uzuvlarını İslam dinine muhalefetten alıkoyarak arındırmak,
- 2- Nefsini, alıştığı bütün alışkanlıklarından alıkoyarak,
- 3- Kalbini, bütün beşerî arzularından arındırmak,
- 4- Kalbî sırlarını, beşerî kirlerden arındırmak,
- 5- Ruhunu, nefsanî arzu ve isteklerden arındırmak,
- 6- Aklını, vehmî hayal ve kuruntulardan arındırmaktır.²⁷

Müellifimize göre kişi bunları gerçekleştirdiğinde sırasıyla şu sonuçlara ulaşır:

- 1- Kalbine hükmedecek konuma ulaşır.
- 2- Dinî ilimlerin sırlarına vakıf olur.
- 3- Melekuî duaların bilgisine vakıf olur.
- 4- Kurbiyet menzillerinin nurlarına ulaşır.
- 5- Gaybî müşahedelerin parlaklığına vakıf olur.

6- Cenab-ı Hakk'ın kudsî bahçelerine girer ve gaybî sırlarla ödüllendirilir. Burada müşahede ettiği Rabbanî latifelere gark olur, kendisine muhabbet kâsesiyle kudsî şerbetler ikram edilir. Bundan içtikçe susuzluğu artar, ruhanî zevkten şevki artar. Kurbiyeti arttıkça daha çok ister. Kendisinde bu sükûn hali yerleşince hayretten dolayı dehşete düşer. Artık kişi burada kadir olan Rabbine mürit olmuştur. Kişi bu durumda mürid iken murad, zakir iken mezkûr, seven iken sevilen olur.²⁸

Semennûdî'ye göre böyle bir hale ulaşan kişi ruhanîleşmesi neticesinde bütün nefsanî sıfatlardan arınır. Bu durumda kişinin bekâsı nefsinde fâni olmasındadır. Bütün beşerî sıfatlardan arınmış olarak Allah ile işitmeye, O'nunla görmeye ve O'nunla yürümeye başlar. Artık Allah, o kişinin Mevlası olmuştur. Konuşması Allah'ın kelamıyla, görmesi Allah'ın nuruyla, bir işi yapması Allah'ın kudretiyle, tutması Allah'ın iktidarı ile olur. Bu durumda ikilik ortadan kalkar ve kişinin bünyesi vahdete yani tekliğe dönüşür.²⁹

Bu durumdaki kişi ya ayakları yere sağlam basar yani şuur haline döner, ya da kendisine sekr hali galip gelir. Eğer şuuru yerinde ve ayakları yere sağlam basarsa bu durumda mütemekkin olur. Yok, eğer sekr hali galip gelirse bu durumda da mütelevvin olur. Böyle bir durumda olan kişi hakkında insanların bir kısmı zındık oldu ve öldürülmesi gerekir derler. Diğer bir kısmı siddik oldu ancak sözlerinin te'vil edilmesi

²⁶ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 89b.

²⁷ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 91a.

²⁸ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 91b.

²⁹ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 92a.

gerekir derler. Bir kısmı da kendisine sekr hali galip gelmiştir dolayısıyla şuur haline gelinceye kadar kendisine mühlet verilmesi lazımdır derler.³⁰

Semennûdî, burada fıkıh kurallarını da ilgilendiren önemli bir noktaya dikkat çeker ve şöyle der: Ancak sekr halinde kendisinden şeriata muhalif bir şey sudur eder de kendisinin öldürülmesi gerektiğine hükmedilirse bu durumda hakkında bu hükmü veren kişi hükmünde isabet etmiş olur. Çünkü şeriatın kendisine göre kuralları vardır. Kim bu kuralları çiğnerse kendisine şer'i hükümler uygulanır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “*Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.*”³¹ Şeriatın hudutları olduğu gibi hakikatin de Şuhud dediğimiz ancak erbabınca bilinen delilleri vardır. Kim de hakikatin bu delillerini çiğnerse bu varidatlardan mahrum kalır.³²

Görüldüğü gibi Semennûdî, burada şeriatın kurallarının tarikatın kurallarından daha önemli olduğu hususuna dikkat çekmektedir. Şer'i kurallara uymayanların cezaya müstahak olacağını beyan etmesi, hakikatin kurallarına uymayanların ise sadece kendisine gelecek olan ilahî varidatlardan mahrum kalacağını belirtmesi önemli bir tespittir.

4. Zikrin Çeşitleri

Tasavvuf ehli, zikri, yapılaş şekillerine göre çeşitli kısımlara ayırmışlardır. Bu anlamda sesli olarak yapılan zikre, cehrî zikir; zikreden sadece kendisinin duyabileceği bir şekilde alçak sesle yapılan zikre, hafî zikir; belli kelime ve ibarelerin telaffuz edilmesi suretiyle yapılan zikre, lisanî zikir; zikredilenin kalpte düşünülmesi ve tefekkür edilmesi veya kalbin zikredilenin huzurunda bulunması suretiyle yapılan zikre, kalbî zikir; halka kurup oturarak belli ritmik hareketlerle yapılan zikre, kâiden zikir; halka kurup ayakta belli ritmik hareketlerle yapılan zikre ise kâimen zikir denir.³³

Zikir, zikri yapanların sayısına göre ya ferdî veyahut da toplu olarak yapılır. Toplu zikirler, her bir tarikatın kendi kurallarına göre belli zamanlarda bir araya gelerek icra ettikleri bir zikir şeklidir. Bu anlamda Mevlevîlerin zikri, semâ; Nakşilerin zikri, hatme-i hâcegân; Halvetilerin zikri, darb-ı esmâ; Rifaî ve Sa'dîlerin zikri, zikr-î kıyâmî; Kadirîlerin zikri, devrân; Bedevîlerin zikri, bedevî topu; Yesevîlerin zikri ise, zikr-i erre olarak isimlendirilir.³⁴

Bir başka açıdan zikir, dil, beden ve kalp olmak üzere üç kısımda mütalaa edilmiştir. Dilin zikri, Allah Teâlâ'yı en güzel isimleriyle anmak, hamd etmek, tesbih ve

³⁰ Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 92a.

³¹ Bakara, 2/229

³² Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 92b.

³³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 248-250; İsmail Rasûhî Ankaravî, *Minhacü'l-Fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istılahları*, Yayına Hazırlayan: Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008, s. 367-369. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 588; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 1985, s. 200-204; Yazır, I, 540;

³⁴ Kadir Özköse, “Tarikatların Ortak Unsurları” Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 229, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, 228-232.

tenzih etmek, Kitab'ını okumak ve dua etmektir. Bedenin zikri, bedenin organlarından her birinin görevli buldukları vazife ile meşgul ve dopdolu olması, kendilerine yasaklanan şeylerden boş ve uzak bulunmasıdır.³⁵

Zikirde esas unsur, diğer varlıkları unutarak, hatta yok sayarak Allah'ı anmaktır. Bu şekilde yapılan zikre muttasıl zikir denir. Dünya ile ilgili iş ve meseleleri düşünceden çıkarmadan yapılan zikre ise munfasıl zikir denir.³⁶ Bu yüzden hakiki zikir, zikir esnasında Allah'tan başkasını unutmaktır. Nitekim “*Unuttuğunda Rabb'ını zikret*”³⁷ buyrulmuştur. Bunun anlamı “Allah'tan başkasını unuttuğun zaman ancak Allah'ı hatırlamış olursun” demektir.³⁸

Semennûdî ise zikri, dil, kalp, ruh ve sır şeklinde belli kısımlara ayırır. Ona göre zikir evvela dil ile sonra kalp ile sonra nefes ile sonra ruh ile sonra akıl ile sonra da sır ile olur. İnsanın zahiri, cisminin hareketleri ile beslenir. İnsanın batını ise kalbinin hareketleriyle beslenir. İnsanın sırları ise sükûn hali ile beslenir. Akıl ise sükûn halinden fani olmakla beslenir ta ki kul Allah ile beraber olur ve yine Allah'ta sükûn bulur. Zahiri yiyeceklerde ruh için herhangi bir gıda yoktur. Zahiri yiyecekler ancak aç olanlar için bir gıda olur. Hâlbuki ruhun ve kalbin gıdası ancak gaybı bilen Allah'ın zikri ile mümkün olur. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “*Kalpler Allah'ı anmakla tatmin olur.*”³⁹

Semennûdî, kişinin, Allah'ı, dili, kalbi, ruhu ve sırrıyla zikretmesi sonucunda kendisinde sırasıyla şu tecellilerin meydana geleceğini belirtir:

- 1- Allah'ı dilin ile zikredersen bütün cansız varlıklar seninle beraber zikrederler.
- 2- Allah'ı kalbin ile zikredersen bütün mevcudat ilahî âlemlerle birlikte seninle beraber zikreder.
- 3- Allah'ı ruhun ile zikredersen hamele-i arş yani arşın taşıyıcıları, arşın etrafında tavaf eden mukarrabinin ruhları ve melekler seninle beraber zikreder.
- 4- Allah'ı sırrın ile zikredersen bu defa da arşın üzerindeki âlemlerden ta zikrin ulaştığı Allah'ın münezze olan yüce katına kadar her şey seninle beraber zikreder.⁴⁰

Semennûdî, insanın yaptığı zikrin insanın zahirî duyu organları ile batınî duygularına hükmedeceği ile ilgili olarak da şu hususlara dikkat çeker:

³⁵ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 540; Şüphesiz zikir sadece bedenin yaptığı bazı sembolik hareketler değildir. Zikrin bedenden çok ruh üzerinde etkisi vardır. Bunun böyle olduğunu artık modern psikolojinin verileri de doğrulamaktadır. Zikrin fizyolojik boyutları ve Nörofizyolojik (ani bedensel hareketler) in insan vücudu ve ruhu üzerindeki etkileri hakkında geniş bilgi için bkz., Michaela, Mihriban Özelsel, *Halvette Kirk Gün*, (Psikolog dervişenin halvet günlüğü ve bilimsel çözümlemesi), Çev. Petek Budanur Ateş, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002, s.162-170.

³⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 200.

³⁷ Kehf, 18/24.

³⁸ Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim el-Buhari Kelabazî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 154.

³⁹ Ra'd 13/28.

⁴⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 10a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 93a.

1- Eğer kişi dili ile zikreder ve kalbi ile de Allah'a bakar ve bu hal üzere devam ederse uzuvlarında ve eklemlerinde bir çeşit ağrı ve sızı meydana gelir. Kalbinde de az olmakla beraber bir acı meydana gelir. Bu acıların sebebine gelince şüphesiz zikir, gaflet zamanlarında insanın azalarında eklemlerinde ve kalbinde yer tutmuş olan zevkleri ve lezzetleri keser. Dolayısıyla bu acılar zikrin kalbe etki ettiğinin başlangıcıdır.⁴¹

2- Kişi zikir yapmaya devam edip bunu arttırdıkça etkisi bu defa da insanın ruhuna ulaşır. Bu defa ruh, kalpteki hilafet makamına oturur, zikir yapmaya başlar ve insanın zahiri duyu organlarına ve batini duygularına hükmeder. Bu durumda artık nefsin etkisi ortadan kalkar ve nefis ruha tabi olur. Daha sonra zikrin etkisi sırra ulaşır.⁴²

3- Yine zikrin insan üzerindeki etkilerinden bir tanesi de kalbî olarak yapılan veyahut da huzur halinde yapılan zikir neticesinde zikreden kişide bazı olağanüstü haller meydana gelir. Zakir kendisini büyük veya iri görmeye başlar. Hatta neredeyse kendisini her şeyden daha büyük görmeye başlar. Ancak daha sonra Hakk Teâla'dan üzerine kendisine galebe çalan korkudan bir kahr gelir ve ilk haline geri döner. Çünkü nefis ve şeytanın kendisini aldatmasından korkulur. Böyle bir durumda Zakir, zikri tedricen azaltır ve bozguna uğramış bir şekilde zikirden evvelki eski haline geri döner. Bu durumda da nasıl ki kalbi zikir neticesinde açılmaya başlamıştı burada da kalbi tedrici olarak kapanmaya başlar ve tamamen kapanıp Allah'ın kudretinin kahrı olan şu âyetin hükmü altına girer. “*Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet gününü kör olarak haşredeceğiz.*”⁴³

4- Zikreden kişi, beşeri hislerinden ve nefsinin isteklerinden fani olup kalbinde Allah'tan başka hiçbir şey kalmadığında kalbi artık Allah'ın evi olur. Dolayısıyla artık zikre niyet etmese ve bunu düşünmese bile kalbi kendiliğinden zikir ile meşgul olur. Bu durumda Hakk Teâla onun konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı ve işiten kulağı olur. Cömert ve Yüce olan Allah Teâla gönlünü kuşatır ve oraya malik olur. Bütün beşeri sıfatlarına malik olur ve rızasına uygun olarak istediği yöne çevirir. Bu yüzden zikir kulun kalbinde hiçbir zorlama olmadan gayri ihtiyari çıkar ve ameller de zevk ve şevk ile itaat ederek bunu takip eder.⁴⁴

5- Kişi zikre devam ettiğinde “zikr-i ünsi”yi “zikr-i kutsi” ile değiştirirse bu durumda “*Beni zikrediniz*”⁴⁵ darlığından “*Sizi zikredeyim*”⁴⁶ semasına ulaşır. Bu makamda zikrin lezzetinden içtikçe manevi sarhoşluğu artar. Allah'a yaklaştıkça da kurbiyet iştihakı artar ve yaklaşmak ister. Zikreden kişi himmetini âli tutup, varidat ve kerametlere iltifat etmeyip zikre devam ettikçe kendisine öyle ilimler ihсан edilir ki kendisine önceden gelmiş olanlarla sonradan gelecek olanların ilimleri bahşedildi

⁴¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 10a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 93b.

⁴² Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 10a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 93b.

⁴³ Taha, 20/124.

⁴⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 11b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 93a-94b.

⁴⁵ Bakara, 2/152.

⁴⁶ Bakara, 2/152.

zanneder. Ancak kişi her şeye rağmen edebi elden bırakmamalıdır. Zira mürid zikir adâbı ile ahlaklanmadıkça kendisine bu yolda fetih nasip olmaz. Çünkü edepten arındırılmış bir ibadetin faydası çok az olur.⁴⁷

Semennûdî, insanı ulaştırdığı manevi merteye açısından ise zikir üç kısma ayırır: Birincisi, zikir sahibini gaflet halinden kurtarır, şuurlu ve uyanık hale getirir. Zikir neticesinde ulaşılan bu ilk merteye akıl sahibi normal kişilerin mertebesidir. İkincisi, zikir kişiyi akıl sahibi normal insan mertebesinden huzur mertebesine ulaştırır. Bu merteye de ulemanın ulaştığı mertebedir. Üçüncüsü, zikir kişiyi huzur halinden Allah’tan başka hiçbir varlığın kalmadığı gaybet haline ulaştırır. Bu da evliyadan muhakkik olan ariflerin mertebesidir.⁴⁸

Semennûdî’ye göre tasavvuf ehli, kulun ibadetleri neticesinde sevaba nail olup cennete girebileceğini, ancak yaptığı ibadetlerde edep sahibi olmadıkça Rabbinin huzuruna giremeyeceği hususunda icma etmişlerdir. Tasavvuf büyüklerinin Rabbin huzuruna kurbiyetten kasıtları ise, kulun arada hiçbir engel ve perde olmadan Rabbinin huzurunda bulunmasıdır. Bu hal kulda devam ettiği sürece kul Allah’ın dostudur. Bu hal ortadan kalktığı zaman kul Allah’ın huzurundan çıkmış olur. Allah’ın huzurundan maksat ise zannedildiği gibi yerde veya gökte hususi bir mekân değildir. Çünkü hiçbir mekân Allah’ı ihata edemez, şanı yüce Allah bundan münezzehtir.⁴⁹

Semennûdî, zikrin münferid veya toplu yapılması ile sesli veyahut sessiz yapılması hususunda da şunları söyler: Eğer denilse ki zikir münferit olarak mı yoksa toplu olarak ve cemaat halinde mi yapılsa daha iyidir. Biz de deriz ki şüphesiz zikir, halvette olan için münferit olarak yapılsa daha faydalıdır. Ancak halvette olmayan için cemaat halinde yapılması daha faydalıdır. Eğer denilse ki zikri sesli olarak mı yoksa sessiz olarak mı yapmak daha faydalıdır. Biz de deriz ki bu işe yeni başlamış ve kalbi kasvet bağlamış kimseler için sesli olarak zikir yapmak daha faydalıdır. Ancak sülûk ehli olan ve “cem’iyyet” makamına ulaşmış kimseler için sessiz zikir yapmak daha faydalıdır.⁵⁰

Semennûdî, sûfîlerin “La İlahe İllallah” zikri ile ilgili olarak da önemli bazı hususlara dikkat çektiklerini belirterek bu hususları maddeler halinde sıralamıştır:

1- Mürid, “La İlahe İllallah” zikrini söylerken dil bilgisi, gramer ve irâb hatasına düşmemesi gerekir. Çünkü bu kelime Kur’an’da geçiyor. “La” Meddi Tabii olduğu için bir miktar uzatılmalıdır. “İlahe”nin başındaki “Kesralı Hemze”yi meksur okumalı ve asla uzatmamalıdır. “İlahe”deki “Lam”ı hafif fetha ile okumalı “İlahe”nin “ha”sı ile “İllallah”ın arasına asla fasıla koymamalıdır. “İlahe”nin başındaki “Hemze”yi okurken mutlaka kesralı okumalı ve hakkını vermelidir. Çünkü oradaki hemzeyi meksur okuyup hakkını vermediği takdirde “Hemze” “Ya” harfine döner. Keza “İllallah” derken de

⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 12a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 95a.

⁴⁸ Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 90a; Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 9a.

⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 12b; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 96a.

⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 15a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 98b.

başındaki hemzeyi meksur okumalı ve hakkını vermelidir. “İllallah” deki “Allah” lafzını okurken de sonunu sükûn üzere okumalıdır. Sondaki “Ha” harfine herhangi bir hareke vermemelidir.

2- “La İlahe İllallah” kelimesini midesi ile göğüs kemiği arasında bulunan ve bir et parçası olan kalbiyle söylemelidir. Kendisini manen kalp huzuru ile Allah’ın huzurunda hissediyormuş gibi durmalı, başını sola doğru bükmeli ve zikir yaparken her defasında zikrin manasını kalbinde düşünmelidir.

3- Eğer beşeri alametler ve şeytani vesveseler kendisine galip gelirse kalbinin safiyeti için dili ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Mabude İllallah” demelidir.

4- Eğer marifetten, şevkten ve manevi zevklerden bir şey istiyorsa dil ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Matlube İllallah” demelidir.

5- Eğer kalbine gelen bütün havatırları nefyedip onlardan kurtulmak istiyorsa dili ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Mevcude İllallah” demelidir.

6- Eğer denilse ki “La İlahe İllallah”ı yalnız söylemek mi yoksa “Muhammedün Resulullah “ile söylemek mi daha faziletlidir. Biz de deriz ki kalpleri ile Allah’la beraber olup “Cem’iyyet” makamına ulaşıncaya kadar salıklar için sadece “La İlahe İllallah” zikrini söylemeleri daha faziletlidir. Salık kalbi ile Allah’la beraber olur ve bu makama ulaşırsa artık “Muhammedun Resulullah” kelimesini de “la İlahe İllallah” ile beraber söylemeye başlar. Bunun izahı da şudur ki “Muhammedun Resulullah” bir tasdiktir. Kişi bunu ömründe bir tek defa bile söylerse bu imanın tasdiki için yeterlidir. Hâlbuki Kelime-i Tevhidin çokça tekrarından amaç ise kalbin temizlenmesi içindir.⁵¹

5. Zikrin Adâbı

Semennûdî’ye göre sûfiler, zikir için bine yakın adâb saymışlar, ancak bunlardan yirmi tanesi üzerinde icma etmişlerdir. Kim bu adâbları yerine getirmezse kendisine kapılar kapatılır ve hedefine ulaşamaz. Bu yirmi adâbtan beş tanesi zikirten önce, on iki tanesi zikir esnasında üç tanesi de zikirten sonraki durumla ilgilidir.⁵²

Semennûdî’ye göre zikirten önceki beş adâb

- 1- Mürit, Kalben pişmanlık duyacağı tam ve kâmil bir tevbe yapması gerekir.
- 2- Her ne zaman zikir yapmak isterse gusül ve abdest alarak tam ve kâmil bir temizlik yapması gerekir.
- 3- Zikrinde ihlâslı olmalı, kalbi, Allah ile meşgul olmalı, Allah kelimesini lâfzen değil fikren ve kalben söylemeli ve Allah’tan başka kalbinde ve kafasında hiçbir şey kalmamalıdır. Dilinin kalbine tabi olması için de sakin bir ortamda sessiz bir halde bulunmalıdır.

⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 15b; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 99a.

⁵² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 13a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 96b.

4- Yapacağı manevi seyahatte kendisine yoldaşlık yapması için zikre başlarken şeyhinin himmetine dayanacak ve onu gözünün önünde canlandıracaktır.

5- Şeyhinden istemiş olduğu yardımı hakikatte Allah Resulünden istediğini bilecektir. Çünkü şeyh, onunla Allah Resulü arasında bir vasıtaadır.⁵³

Zikir esnasındaki on iki adâb

Semennûdî, zikir esnasında müridin uyması gereken on iki adâb olduğunu belirterek bunları da şu şekilde sıralar:

1- Namaz kılmak için nasıl ki temiz bir mekân seçiyorsa zikir için de temiz bir mekân seçmeli ve oraya oturmalıdır.

2- Zikir esnasında ellerini dizlerinin üzerine koyması gerekir. Eğer tek başına oturuyorsa kibleye dönük olarak oturması müstehaptır. Eğer cemaat halinde zikrediyorlarsa halka oluştururlar.

3- Zikir yaptıkları meclis ile zikir esnasında giymiş oldukları elbiselere temiz kokular sürmelidirler.⁵⁴

4- Zikir yapacak kişinin veya kişilerin meclisi temiz olmalı, yedikleri ve kazandıkları helal rızıktan olmalı. Çünkü zikir ateş gibi haramdan meydana gelen her şeyi yakar. Dolayısıyla zikir yapan kişi de ancak içini haram olan şeylerden temizlemiş ise zikirden faydalanır. Çünkü zikir ancak helal rızık yiyen bir kişi için nurlandırıcı olur. Eğer midesini helal rızık ile doldurmuşsa o zaman zikir kendisi için nur üstüne nur olur. Ancak midesi haram ile dolmuşsa zikir haram ile karşılaştığında temizleyici olan nur kaybolur.⁵⁵

5- Eğer imkânı varsa boş bir yer veya mahzen gibi biraz daha karanlık bir mekânı tercih etmelidir.

6- Dış âlemi algılayan zahiri duyu organlarının etkisinde kalmamak için gözlerini yumması gerekir. Çünkü ancak zahiri duyuların kapanmasıyla kalbin duyuları açılır.

7- Zikir ettiği müddetçe şeyhinin şahsiyetini gözünde canlandırması gerekir. Sûfilere göre bu hal tasavvufun en önemli adaplarından. Çünkü mürit ancak bu şekilde Allah ile beraber iken edepli olmayı ve Allah kendisini görüyormuş gibi düşünerek kendisini kontrol altına almayı öğrenir.⁵⁶

8- Yanında gizli ve açık olan şeylerin hepsi aynı seviyede kalacak kadar zikrinde sadık olmalıdır.

---

⁵³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 13a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 96b.

⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 13b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 97a.

⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 13b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 97a.

⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 14a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 97b.

9- Zikrinde ihlâslı olmalıdır. Çünkü ihlâs ameli arttırır. Dolayısıyla mürit, amelini riya ve şâibelerden ancak ihlâs ile temizleyip sâf hale getirir. Bunu yapan kişi de böylece sıdk makamına ulaşır.

10- Zikir için “La İlahe İllallah” sigasını tercih edip bununla zikir yapmalıdır. Çünkü sūflere göre bu kelimenin diğer zikirlerin hiç birinde olmayan çok büyük etkileri vardır. Kişi ne zaman nefsânî ve şehvânî arzu ve isteklerinden kurtulursa işte o zaman Allah’ı lafzı celal olan ”Allah” ismiyle içinde “nefiy” yani “La” olmayan kelimeyle zikretmesi uygun olur.⁵⁷

11- Her ne kadar zikredenlere göre müşahede dereceleri farklılaşsa bile zikreden kişi devamlı kalbinde zikrin manasını tahayyül edecek. Şeyhinin kendisine içinde bulunduğu halin ve makamın edebini öğretmesi için de zikir neticesinde kendisinde meydana gelen bütün manevi halleri şeyhine bildirecek.

12- Zikir esnasında “La İlahe İllallah” sözü ile kalbinde Allah’tan başka mevcudatta bulunan bütün mahlûkatın varlığını nefyedecektir. Keza evrendeki bütün mevcudiyetin varlığının da kalpten nefyedilmesi gerekir ki “La İlahe İllallah”ın varlığının etkisi kalpte tam olarak yerleşsin ve bu mananın etkisi oradan da bütün vücuda ulaşsın.⁵⁸

Semennûdî, zikir esnasında müride gelen ilahî sırlarla ilgili olarak sūflilerden şu nakillerde bulunur: Ehli Tasavvufun zikrin adâbıyla ilgili olarak söylemiş oldukları şeyler, zikreden kişinin o anda içinde bulunduğu ruh haline göre değişir. Bununla birlikte bu konuda tercih edilen husus o anda müride varidat olarak gelen ilahî sırlarla ilgilidir. Bazen müridin diline “Allah, Allah” lafzı, bazen “Huve, Huve” lafzı, bazen “La, La” lafzı, bazen “ah, ah” lafzı, bazen “a, a” lafzı, bazen de “He, He” gibi lafızlar gelebilir. Bazen de harfsiz bir ses gelebilir. Bazen de zakir, zikir esnasında delilik veya çılgınlık veya ağlama gibi haller de yaşayabilir. Böyle durumlarda zakirin takınması gereken zikir adâbı kendisine gelen varidatlar bitene kadar teslimiyet göstermektir. Kendisine gelen varidatlar bittiğinde ise zakirin adâbı karşılaşmış olduğu varidattan dolayı hiçbir harekette bulunmadan sükûn hali içerisinde sükût etmesi gerekir. Adâbın bu çeşidi bir tek mecliste zikreden arkadaş gurubu için ve aynı zamanda dil ile yapılan zikir için geçerli olan adâb kısmına girer. Kalp ile zikreden kişiye gelince bu adâblar onun için bağlayıcı değildir.⁵⁹

Semennûdî, zikirden sonra müridin uyması gereken üç adâbı da şu şekilde sıralamıştır:

1- Kişi, zikir bittiğinde kalp huzuru içinde başını önüne eğmiş olarak kendisine zikirden sonra gelecek olan varidatları bekler. Çünkü bazen zikirden sonra insana bir anda öyle varidatlar gelir ki kişi otuz sene riyazet ve mücahede etse bu varidatlara ulaşamaz. Eğer kendisine gelen varidatlar zühd ile ilgili varidatlar ise bu varidatlar

⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 14a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 97b.

⁵⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 98a.

⁵⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 98a.

kişide iyice yerleşip pekişinceye kadar kişinin gâyet yavaş ve dikkatli olması gerekir. Eğer o esnada varidatına dünyevi bir şey karıştırır da huşu ve huzur hali bozulursa daha önce hiç yaşamadığı bir şekilde ruh hali bozulur ve çekilmez hale gelir. Eğer kendisine gelen varidat ezalara tahammül kabilinden bir şey ise yine bu varidatta kendisinden iyice yerleşip pekişinceye kadar yavaş ve dikkatli hareket eder. Bu varidatla beraber bütün vücudunu bir acı ve sızı kaplar. Bu acı ve sızıdan dolayı vücudunun bir tek kılı bile hareket edemez, tıpkı İsrâfil'in sura üflemesinden dolayı dağların hareketsiz hale gelmesi gibi hareketsiz hale gelir.⁶⁰

2- Üç defada bir, yedi defada bir veya gücü yettiğince daha çok sayıda nefesini tutmalı ta ki zikirden sonra kendisine gelecek olan varidatlar bütün uzuvlarına ulaşsın da bunun neticesinde basireti nurlansın, şeytan ve nefisten gelen havatırlar kesilsin ve böylece Allah ile kul arasındaki perdeler açılsın.

3- Zikrin hemen peşinden su içmemesi gerekir. Çünkü zikir matlubu hakiki olan Allah'a karşı insanda bir heyecan ve yanma meydana getirir. Dolayısıyla su içmek bu harareti söndürür. İşte zikir, zikirden sonraki bu üç adâba da sınıksız sarılmalıdır. Çünkü zikirden beklenen gaye ancak bu üç adâba uymakla elde edilir.⁶¹

Semennûdî'ye göre eğer kişi zikrini cemaatle yapıyorsa zikir meclisine girmeden önce de şu hususlara dikkat etmelidir:

1- Zikir esnasında kendisini ilahi huzurda bulunuyormuş gibi hissetmesine engel olacak bütün dünyevi iş ve meşgalelerini bitirmelidir.

2 - En güzel elbiselerini giymelidir. Elbisenin beyaz olması daha faziletlidir.

3- Huzura girmeden önce güzel kokular sürülmeli ve misvakını yanına almalıdır.

4- Tam ve kâmil bir taharet almalıdır.

5- Oruçlu değilse ağız kokusunu gidermesi için ağzına güzel kokulu baharatlardan almalıdır.⁶²

6- Eğer zikir yapacağı yer mescit hükmünde bir yer ise içeri girdiğinde iki rekât tahiyat'ül mescit namazı kılmalıdır.

7- Zikir meclisine girdiğinde zikir henüz başlamamışsa şeyhinin elini öper, ihvanlarına selam verir, sonra da edepli bir şekilde başını önüne eğmiş olarak sessizce oturup zikrin başlamasını bekler veya sessizce zikir yapar. Sessizce zikir yapması oturup beklemesinden daha faydalıdır.

8- Şâyet mürit zikir meclisine girdiğinde zikir başlamışsa içinden sessizce “destûr” der ve zikir halkasına katılır.⁶³

⁶⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 16a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 99b.

⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 16a; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 99b.

⁶² Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 16b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 100a.

⁶³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 16b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 100a.

9- Müritler, zikir meclisinde zikir yapmak istedikleri zaman kalben ehli tarikattan ve bu yolun öncülerinden izin isterler. Sonra da sakin bir şekilde vakar ve huşû içerisinde zikre başlarlar. Zikir esnasında seslerini yükseltme ve alçaltmada aralarındaki ses uyumuna uymalı ve buna dikkat etmelidirler.

10- Keza okudukları dualarda da ses uyumuna ve duraklara dikkat edip dualarını belli bir ses düzeni ve ahenk içerisinde okumalıdır. Çünkü zikir esnasında sesin bu uyum ve ahenginde nefis için bir canlılık şevk ve harekete geçirme, ruh için manevi bir haz, insanın duyguları ve iç âlemi için de bir rahatlama vardır.

11- Zikir esnasında içlerinden hiç biri sağa, sola bakmamalı veya sakalıyla veya eliyle veya elbisesinin herhangi bir yeriyle uğraşmamalıdır. Çünkü bu meclis Allah için bir araya gelmiş olan bir meclistir.

12- Keza zikir esnasında birbirlerine bakmamalıdır. Çünkü bu hal insanın kendisini ilahî huzurda hissetmesine mani olan bir durumdur. Aksine zikir meclisinde gözlerini kapatmalıdırlar.

13- Eğer “La İlahe İllallah” zikrini yapıyorlarsa herkes sağında ve solunda bulunanları zikre teşvik edip onu mahmuzlayarak harekete geçirebilir bunda bir beis yoktur.⁶⁴

14- Eğer lafzı celal olan “Allah” lafzı ile zikrediyorlarsa Zakir başını yukarı-aşağı hareket ettirmek suretiyle zikreder. Başını önce yukarı kaldırır sonra aşağı indirip göğsüne vurmaya çalışır.

15- Zikir esnasında tükürüğünü veya burnunu veya terini silmek ve bu tür mazeretlerden dolayı da zikir meclisini terk etmemek için yanında bir bez veya mendil bulundurmalıdır.

16- Ancak küçük abdest, büyük abdest veya karnındaki gazdan dolayı yellenme ihtiyacı olursa, bu durumda zikir meclisini terk edip dışarı çıkmalıdır.

17- Zikri meclisini idare eden kişi, zikir halkasını idare etmek veya zikri başlatmak veya zikir meclisinin ilerleyen safhalarında zakirleri sakinleştirmek ve susturmak veya zikir esnasında zakirlerin seslerini yükseltmek ve alçaltmak istediği durumlarda kalben destûr Ya Allah der.⁶⁵

18- Keza zikir meclisini idare eden kişi çok yavaş hareket etmekten de çok aceleci davranmaktan da sakınmalıdır. Çünkü her iki durumda da zikrin ahengini bozar. Bu durumda evlâ olan zikir için belirlenmiş olan şer’i ölçülerin dışına çıkmamaktır. Bununla beraber zikir meclisini kısa tutmak uzun tutmaktan daha iyidir. Çünkü zikir meclisi uzadıkça orada şeytan için de bir fırsat doğmuş olur. Dolayısıyla zikir meclisini idare eden kişi meclis uzadıkça huşû hâsıl olmuyor, manevi feyiz elde edilmiyor ve müritlerde de bir huzursuzluk hali hissediyorsa kalben tarikat büyüklerinden ve bu işin

---

⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 17a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 100b.

⁶⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Salikin*, vr, 17a; Semennûdî, *Adâbu’s-Seniyye*, vr, 100b.

öncülerinden izin ister ve zikir meclisini sona erdirir. Daha sonra da şöyle der: Allah'ım şüphesiz ki seni anmak hiçbir zaman usanma ve bıkmaya vermez. Lakin şu zikir meclisinde zayıf ve ihtiyaç sahibi kulların vardır.⁶⁶

19- Zikir meclisinde içlerinden birisi veya meclisi idare eden kişi sûflere ait bir şeyler anlatsa, orada bulunanlar zikir neticesinde kendilerinde meydana gelen heyecanlarını sakinleştirir ve başlarını önlerine eğmiş bir vaziyette bütün dikkatleriyle anlatılanlara kulak verip anlatılan şeylere göre kendi durumlarının bir muhasebesini yaparlar. Muhasebe neticesinde halleri anlatılan hususlara uygun ise kalben Allah'a hamd ederler. Yok, eğer içinde buldukları hal ve durum anlatılanlara uygun değilse hemen istiğfarda bulunur ve Allah'a Tevbe ederler.

20- Mürit, zikir meclisinde Allah hakkında (yani O'nun isim, fiil ve sıfatları veyahut tasarrufları gibi kelamî konularda) hiçbir şey konuşmamalı ve bu konuda herhangi bir çaba ve gayret içinde de olmamalıdır. Özellikle de zikir meclisinde şeyhin huzurunda böyle şeyler konuşmak su-i edeptir.⁶⁷

21- Eğer şeyh bu konularla ilgili herhangi bir şey konuşursa şüphesiz bu durum o hususla alakalı herhangi bir maslahattan dolaydır. Dolayısıyla mürit bu konularda şeyhe uymaz, onun dediği şeylerin benzerini veya aynısını da söylemez.

22- Şeyh, zikir esnasında müritleri yüksek sesle bağırma teşvik etmemeli, aksine onları bundan alıkoymalıdır. Ancak müritlerin zikir esnasında bağırması onların elinde olmadan içinde buldukları manevi halden kaynaklanıyorsa ve bu durum zikri ahenkli bir biçimde tek bir düzen halinde devam etmesini sağlıyor, zikir esnasında ses karışıklığına ve zikrin düzen ve ahenginin bozulmasına da sebebiyet vermiyorsa bu şekilde bir uygulamaya müsaade edilebilir.

23- Zikir başlarken, zikir esnasında veya zikrin sonunda hiçbir mürit zikrin ahengini bozacak bir şekilde zikri hızlandırma veya yavaşlatma gibi bir duruma düşmemelidir. Hatta şeyh veya zikir meclisini idare eden kişi bu konuda bir işaret verse bile bu yapılmamalıdır.⁶⁸

6. Zikir Telkini

Telkin, lügatte anlamak, anlatmak, öğrenmek, öğretmek gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise, tarikata yeni giren bir müride şeyhin zikir öğretmesine telkin; müridin bu zikri öğrenmesine ise telakkûn denir.⁶⁹

Tasavvuf kaynaklarında telkinin yapılışı şöyle anlatılır: “Mürid, şeyhin önüne diz çöker, ellerini dizine koyup gözünü yumar, şeyh, kalbi ile İsmi Celâl'i müridin

⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 101a.

⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 101a.

⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Salikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Adâbu's-Seniyye*, vr, 101b.

⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 523; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 648. Bu alanla ilgili yazılmış müstakil eser için bkz., Seyyid Ahmed b. Muhammed ed-Deccânî el-Medenî es-Sibtu'l-Ensârî Kuşâşî, *es-Simtu'l-mecidi fi telkini'z-zikri ve a'tai'l-bey'ati ve'l-elbasi ve's-selasili ehli't-tevhid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü Nr:1491.

kalbine telkin tariki üzere üç kere zikreder. Ondan sonra mürid telakkûn tariki üzere kalbi ile üç kere zikreder. Sonra her ikisi ellerini kaldırır şeyh dua eder mürid âmin der ve ellerini yüzlerine sürerler.” Kelime-i Tevhidin telkini de İsm-i Celâl’in telkini gibidir.⁷⁰

Mutasavvıflar, zikir telkini konusunda bazı deliller öne sürmüşlerdir. Sûflere göre ilk defa zikir telkini yapan kişi Hz. Peygamber (s.a.v) olup dört halifenin her birine değişik usullerde zikir telkin etmiş, sonradan tarikatlar bunlardan herhangi birini esas alarak zikir tarzlarını geliştirmişlerdir.

Sûflerin kabul ettiği bu dört çeşit zikir telkin şekli şöyle gerçekleşmiştir:

1- Sıddîkiyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Medine’ye hicret esnasında mağarada gizlenirken, Hz. Ebû Bekir’in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v) uylukları üzerinde, Hz. Ebû Bekir ise murabba yani ayakları önde olacak şekilde oturmuştur. Hâfî, yani gizli zikir bu olaya dayanmaktadır.

2- Kübreviyye: Hz. Ömer Müslüman olduğu esnada Hz. Peygamber (s.a.v) ile kucaklaşmış, bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v) ona Kelime-i Tevhid’i sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta duramayıp oturduğu için Kübrevîler murabba şeklinde oturarak zikrederler.

3- Nurbahşîyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Osman’a harfsiz ve sessiz olarak kalbî zikir telkin etmiştir.

4- Cehrîyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali’ye ise diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere “La İlahe İllallah” demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Bu yüzden Cehrî zikir yapan tarikatların silsilesi genelde Hz. Ali’ye dayanır.⁷¹

Semennûdî, burada tarikat yolunda seyr u sülûk yapmak isteyen müride yapılacak olan zikir telkini ile müridin zikir konusunda bilmesi gereken hususları ele alır. Semennûdî’ye göre zikir telkini olayı, müşhidin müride nasıl zikir yapması gerektiğini öğretmesi, müridin de bunu kabul edip öğrenmesidir.

Zikir telkininin delilleri: Semennûdî, şeyhin müridine zikir öğretmesi olayına Peygamber Efendimizin ashabına bazen toplu halde bazen de yalnız oldukları zaman “La İlahe İllallah” kelimesini telkin etmesini örnek verir.⁷²

Semennûdî, Peygamberimizin ashabına toplu halde zikir telkin etmesi hususuna şu hadisi delil getirir: Şeddâd b. Evs şöyle buyuruyor: “Bir ara Peygamberimizin

⁷⁰ Nasrullah Efendi, *Risâle-i Bahaiyye*, Yayına Hazırlayan, Gülser Keçeci, Buhara Yayınları, İstanbul 2003, s. 22.

⁷¹ Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 1993, s. 31-66. Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren, Hüseyin Rahmi Yaranlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991, s. 241-243; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 121,122; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 523; Yıldırım, s. 331 334; Kara, s. 201.

⁷² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 19a.

yanındayken Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurdu: İçinizde yabancı (yani Ehl-i Kitaptan) kimse var mı? Bizler, hayır ey Allah’ın Resulü yok dedik. Bunun üzerine Allah’ın Resulü kapının kapanmasını emretti ve şöyle buyurdu: Ellerinizi kaldırınız ve ‘La ilahe illallah’ deyiniz. Biz de ellerimizi kaldırdık ve ‘La ilahe illallah’ dedik. Daha sonra Allah’ın Resulü şöyle buyurdu: Müjdeler olsun size, şüphesiz Allah (c.c) günahlarınızı bağışladı.”⁷³

Semennûdî’ye göre Peygamberimizin kapının kapatılmasını emretmesi, tarikat ehlinin yolunun gizlilik ve zamanın uygunluğu üzerine kurulu olduğuna işarettir. Çünkü onlardan olmayan ve onlar gibi inanmayanların yanında onların sözlerini zikretmek doğru değildir.⁷⁴

Peygamberimizin sahabelerine fert olarak teker teker zikir telkin etmesine de şu olayı delil getirir:

Hiz. Ali şöyle buyurur: Allah Resulü (s.a.v)’e dedim ki Ey Allah’ın Resulü, yollar arasında Allah’a en yakın olan, ibadet olarak bana en kolay gelecek ve Allah Teâlâ katında da en faziletli olan yolu bana öğret.

Allah Resulü şöyle buyurdu: Ey Ali, açıkça ve gizlice Allah’ı zikretmeyi sürdürmeye devam et. Bunun üzerine Hiz. Ali şöyle dedi: Ey Allah’ın Resulü bütün insanlar Allah’ı zikrediyorlar, ben sadece bana mahsus olacak bir şeyi emretmenizi istiyorum.

Allah Resulü şöyle buyurdu: Ya Ali! Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi ‘La ilahe illallah’ kelimesidir. Yeryüzünün yedi tabakasıyla gökyüzünün yedi tabakası terazinin bir kefesinde olsa, ‘La ilahe illallah’ da diğer kefesinde olsa ‘La ilahe illallah’ ağır gelir dedi. Allah Resulü şöyle devam etti: Ya Ali Yeryüzünde Allah, Allah diyen olduğu sürece kıyamet kopmayacaktır. Bu defa Hiz. Ali, o halde nasıl zikir yapayım Ey Allah’ın Resulü diye sordu.

Allah Resulü şöyle buyurdu: “İki gözünü kapat ve üç defa benden ‘La ilahe illallah’ kelimesini dinle sonra sen üç defa söyle ben dinleyeyim dedi. Sonra başını kaldırdı, sesini yükseltip gözleri kapalı olarak üç defa ‘La ilahe illallah’ dedi Hiz. Ali de dinledi. Sonra Hiz. Ali başını kaldırdı, sesini yükseltip gözleri kapalı olarak üç defa ‘La ilahe illallah’ dedi Hiz. Peygamber (s.a.v) de onu dinledi.”⁷⁵

Zikir telkininin âdâbı: Semennûdî’ye göre şeyh, zikir telkininden önce müride güzel görülen bazı hasletleri öğretir. Mürid de bunları yerine getirir daha sonra zikir telkinine geçilir. Buna göre mürid üç gece peş peşe abdestli olarak geceler ve her gece altı rekât namaz kılar. Kıldığı ilk iki rekâtı namazın birinci rekâtında Fatiha’yı bir defa, Kadir süresini altı defa, ikinci rekâtta Fatiha ve Kadir süresini ikişer defa okur ve selam

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 124; Taberânî, *el-Mu’cem’ül-Kebir*, VII, 289, 290; Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 19a.

⁷⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3a.

⁷⁵ Muslim, İman, 234; Tirmizî, Fiten, 35; Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 19b.

verir. Bundan hâsıl olacak sevabı Peygamberimizin ruhuna hediye eder. Yaptığı ibadetlerin Allah katında makbul olması, manevî fetihlerin gerçekleşmesi ve Allah'ın, kendisine yardım etmesi için Peygamberimizden yardım ister.⁷⁶

Daha sonra ikinci iki rekât namazı kılar, birinci rekâtında dört defa Fatiha ve İhlâs süresini, ikinci rekâtta üç defa Fatiha ve Kâfirun süresini okur. Bundan hâsıl olacak sevabı enbiya ve evliyânın ruhlarına hediye eder ve onlardan da Peygamberimizden kendisine yardımcı olması için yukarıda istediği hususları ister.

Daha sonra üçüncü iki rekât namazı kılar, birinci rekâtında dörder defa Fatiha ve İhlâs süresini, ikinci rekâtta ikişer defa Fatiha ve İhlâs süresini okur. Bundan hâsıl olan sevabı mürşidine ve mürşidinin şeyhlerine hediye eder ve onlardan da kendisini kabul etmelerini ve manevî fetihlerde kendisine yardımcı olmalarını ister. Daha sonra Peygamber Efendimize on defa salâvat getirir. Son salâvatında şunu ekler: Bütün nebi ve resullerle onların aile ve ashabına mahlûkatın adedi sayısınca salât ve selam olsun diye ekler.

Şayet namazı bu sûrelerle güzel kılabiliyorsa böyle kılar. Bu şekilde kılamiyorsa, bütün rekâtlarda ihlâs süresini okur bunu da beceremiyorsa sadece Fatiha süresini okur. Daha sonra bağdaş kurarak oturur ve şöyle der: “Allah’ım seyidimiz ve nebimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’i bizden hoşnut kıl”. Bunu her gece uyumadan önce bin defa söyler. Bu dua, onun her gece sanki Hz. Peygamber (s.a.v)’in huzurundaymış ve Hz. Peygamber (s.a.v) onu görüyormuş gibi edepli bir halde yatağına uzanmış, artık uykusu gelsin diye zikir ettiği esnada yapacağı son ameli olmalıdır.⁷⁷

Mürid, üstün kabiliyetli biri ise kendisine Allah’ın isminin zikri öğretilmeden önce durumu ve kabiliyeti belli olsun diye kendisinde güzel hadiseler ve manevî destekler meydana gelir. Şeyh, bin defa dua etmesinin dışında fazla veya az bir sayıyla da dua etmesini istemesi, şeyhin mürid hakkındaki kanaatine göre değişir. Bu zikrin yerine başka bir zikri de kendisine emredebilir. Mesela bin defa veya uygun gördüğünden daha fazla veya daha az miktarda ‘Ey Muhammed’in Rabbi Muhammed’e ve ailesine salât olsun ve Muhammed’i benden hoşnut eyle’ veya ‘Allah’ı hamd ve tesbih ederim O’nun şanı yücedir estağfurullah’ der.⁷⁸

Bütün bu uygulamalardan sonra mürid, orada ikamet ediyorsa üçüncü günün sabahı, şeyh, kendisine zikir telkinini yapar. Orada ikamet etmiyorsa, üçüncü günün gecesinde kendisine zikir telkininde bulunur.

Müridin vakti dar olsa yukarıdaki uzun uygulamalara yetişemiyorsa, şeyh, abdest almasını, Allah (c.c) için iki rekât namaz kılmasını emreder. Mürid, bundan hâsıl olacak sevabı bütün silsilenin ehline hediye eder. Onlardan yapmış olduğu amellerin Allah (c.c) katında makbul olması ve manevî fetih için yardım ister.

⁷⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3a.

⁷⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 21a.

⁷⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 21b.

Müridin dünyevî bir meşguliyeti yoksa şeyh, müridin haline uygun bir şekilde tavsiyelerde bulunur. Eğer mürid, dünyevî meşguliyeti olan biri ise şeyh, durumuna uygun gördüğü şekilde telkin eder. Mürid, orada ikamet etmiyorsa, şeyh, ona Allah'ın celil isminin zikrinden uygun gördüğü miktarda bir sayı ile ve asla terk etmeyeceği bu zikre devam etmesini tavsiye eder. Çünkü şeyh, müridin hem doktoru, hem rehberi hem de tarikat yolunda kendisini aydınlatan kişidir. Dolayısıyla, ancak şeyhi sayesinde müridin tarikata intisabı sahih olur, kendisi tarikat ehli olur ve tarikatta şeyhine varis olur.⁷⁹

Mürid, tarikata intisabından sonra yeni ve manevî bir nesebe ulaştığından dolayı bundan sonraki hayatı, Allah (c.c) yolunda gayret ve çalışmadır. Artık bu gayret ve çalışmadan sonra kabiliyetine göre kendisine manevî destekler gerçekleşir.⁸⁰

Şeyh, müridine tarikat telkinini verirken, eğer mürid tarikatın senedini ve girdiği tarikatın şeyhlerinin silsilesini bilmiyorsa, şeyhi, müridin bu konuda cahil kalmaması için kendisine tarikatın senedini yani şeyhlerin silsilesini de öğretmesi gerekir. Çünkü tarikat yolunda nesebini bilmeyen, bu yolda buluntu yani babası belli olmayan kişi sayılır. Burada babasının bilinmesinden maksat şer'i ahlakta kendisine uyulan kişi demektir. Eğer mürid olan kişinin nesebi Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayanıyorsa soyunun intisabı konusunda asla konuşmamalıdır. Aksi takdirde Allah'a olan yakınlığı kaybolur, ameli ve sevabı da zayi olmuş olur.⁸¹ Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Amelinin kendisini geri bıraktığı kimseyi, nesebi öne geçirmez."⁸²

Semennûdî, tarikatta manevî neseb ve silsile ile ilgili olarak sözlerine şöyle devam eder: Hz. Nuh, Rabbine şöyle niyazda bulunmuştu: "Rabbim! Oğlum benim ailemdendi. Doğrusu Senin va'din haktır. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin." dedi. Allah (c.c) ona şöyle cevap verdi: "Ey Nuh! O senin aileden sayılmaz; çünkü o, kötü bir iş işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. İşte sana öğüt, bilgisizlerden olma."⁸³

Mademki yaptığı ameller salih değildir öyleyse Hz. Nuh'tan nesebi de kesilmiş, dolayısıyla boğulanlardan olmuştur. Her kim de Hz. Nuh'a iman etmiş onunla beraber olmuş ve gemisine binmişse onlar da Hz. Nuh'a mensupturlar ve onlar kurtulandan olmuşlardır. Allah Teâlâ Hz. İbrahim için de şöyle buyurmuştur; "Seni insanlara önder kılacağım." Hz. İbrahim, "Soyumdan da," deyince, Allah Teâlâ "Zalimler benim ahdimde erişemez." buyurmuştu.⁸⁴ Hz. Nuh da Hz. İbrahim de hem Enbiya hem Resul hem de Ulu'l-azm peygamberlerdendir. Ancak onların bu hususiyetleri evlatlarına

⁷⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22a.

⁸⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22b.

⁸¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22b.

⁸² Müslim, Zikir, 38; İbni Mâce, Mukaddime, 17.

⁸³ Hûd, 11/45-46.

⁸⁴ Bakara, 2/124.

fayda vermedi. Çünkü evlatları Allah'a kulluk ve itaatte bu peygamberlere tabi olmamışlardı.⁸⁵

Diğer taraftan Selman-ı Farisî Hz. Peygamber (s.a.v)'e tabi olup onun yoluna uyunca Hz. Peygamber (s.a.v) onu ehl-i beytinden kabul etti. Hz. Selman, bu mertebeye ibadet, zikir ve hayırlı iş ve amellerle uğraşma sonucunda ulaşmıştı. O, bu husustaki cehd ve gayretini arttırdıkça Allah (c.c) da bu husustaki kabiliyeti ölçüsünde onu hayırlı şeylere ulaştırıyordu.⁸⁶

Görüldüğü gibi tasavvuf ehli, bu yol ile ilgili kuralları, uyulması gereken hususiyetleri ve delillerini ya bizzat Kur'ân-ı Kerim'den veyahut da Hz. Peygamber (s.a.v)'in uygulamalarından almışlardır.

Zikir telkininin yapılışı: Semennûdî, tarikata intisab eden bir müride telkin yapılış keyfiyetini şu şekilde izah eder: Mürid, gusül ve abdest alır, iki rekât namaz kılar ve tevbe ettikten sonra kibleye döner, diz üstü çökmüş bir vaziyette müşdidinin huzurunda oturur. Müşdid başını önüne eğer, iki elini dizlerinin üzerine koymuş bir vaziyette bu yolda başarılı olması için sessizce müride dua eder. Mürit de aynı şekilde oturmuş vaziyette bekler. Her ikisi de gözleri kapalı vaziyette dururlar. Şeyh, müride şöyle der: Benden üç defa 'La İlahe İllallah' zikrini dinle sonra üç defa sen tekrarla, ben de senden dinleyeyim. Sonra şeyh tarikat ehlinden himmet ister ve kendi manevî silsilesinin bağlı olduğu şeyhlerden medet talep ederek şöyle der: Destur Ya Resulallah, destur ey bu işin ehli olan büyük zatlar, destur ey zamanın kutbu, der ve müride telkinde bulunur. Eğer ahd ve telkin beraber olacaksa şeyh ahdi öne alır ve bundan sonra müride dua eder.⁸⁷

Telkinin zikir için önemi ve faydaları: Semennûdî'ye göre telkin, zikir için bir tohum gibidir. Kökü sabit olduktan sonra dalları o kalpte meyve versin diye evvela müridin kalbine telkin tohumu ekilir. Mürid, himmeti nisbetinde o tohumdan sevgi ve muhabbetle yardım talebinde bulunur ve peşinden de kendisine sırlar gelmeye başlar.⁸⁸

Semennûdî, telkinin, tarikat yolunda mücâhede etmek isteyen mürid için faydaları ile ilgili olarak da şunları söyler:

Telkin, evvela kalplerin Hz. Peygamber (s.a.v) ile oradan da Allah (c.c) ile irtibata geçmesidir. Müridin telkin neticesinde sûfilerin silsilesine girmesi ile ilgili önemli bir husus da mürid, herhangi bir musibet ile karşılaştığında, imdat istemesi neticesinde kendi şeyhinden Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar bütün evliyânın ruhları Allah'ın izniyle kendisine icabet eder ve isteğine cevap veririler. Bu husus, sûfilerin tarikatına girenler için geçerlidir. Bir kimse telkin yolu ile onların tarikatına girmemişse o kişi onlardan sayılmaz ve isteklerine de kimse cevap vermez. Telkin ile ilgili bir diğer

⁸⁵ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 23a.

⁸⁶ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 23b.

⁸⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 6a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 24b.

⁸⁸ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 20a.

husus da telkinin silsile yolu ile ağızdan ağıza ta Hz. Peygamber (s.a.v)’e kadar bütün kâmil mürşidlerden, onlar bizzat hayatta iken canlı olarak alınmasıdır.⁸⁹

Sonuç

Zikir anlayışını ele aldığımız Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, zikri, tarikat yolunda seyr u sülûk yaparak Allah’a vasıl olmak isteyen mürit için en önemli bir ibadet ve sonuca götürücü en kısa yol olarak tarif etmiştir.

Semennûdî’ye göre diğer ibadetlerde belirlenmiş belli başlı vakitler olduğu halde zikir için belirlenmiş herhangi bir vakit yoktur, kul ne zaman isterse Rabbini zikreder. Çünkü zikir, insanı gaflet halinden kurtarır, şuurlu ve uyanık hale getirir. Bu yüzden insanın içinde bulunduğu gaflet halinden dolayı zikri terk etmemesi gerekir. Yine devamlı Allah’ı zikir, insanı korku, keder ve endişeden kurtarır.

Müellifimize göre zikrin bu tür özelliklerinin yanında, başlangıcı, ortası, sonu, gibi birtakım hususiyetleri de vardır. Zikrin başlangıcı, büyük gayrettir, ortası, salih kulların kalplerine ilahî nurların inmesi, özü ise kalbe gelen sevinç ve mutluluktur. Semennûdî’ye göre zikrin en büyük şartı, riya ve kibir olmaksızın zikir yapmaktır. Kemâl şartı ise zikrin her bir çeşidinde onun manasını düşünmektir. Zikir, evvela dil ile sonra kalp ile sonra da bütün uzuvlarla yapılır.

Semennûdî’ye göre sûfiler zikir için bine yakın adâb saymışlar, ancak bunlardan yirmi tanesi üzerinde icma etmişlerdir. Ona göre kim bu adâbları yerine getirmese kendisine kapılar kapatılır ve hedefine ulaşamaz. Bu yirmi adâbtan beş tanesi zikirden önce, on iki tanesi zikir esnasında üç tanesi de zikirden sonraki durumlarla ilgili adâblardır.

Semennûdî’ye göre zikir telkini olayı, mürşidin müride nasıl zikir yapması gerektiğini öğretmesi, müridin de bunu kabul edip öğrenmesidir. Semennûdî, şeyhin müridine zikir öğretmesi olayına Peygamber Efendimizin ashabına bazen toplu halde bazen de yalnız oldukları zaman “La İlahe İllallah” kelimesini telkin etmesini örnek verir. Semennûdî’ye göre şeyh, zikir telkininden önce müride güzel görülen bazı hasletleri öğretir. Mürid de bunları yerine getirir daha sonra zikir telkinine geçilir.

Semennûdî’ye göre telkin, zikir için bir tohum gibidir. Kökü sabit olduktan sonra dalları o kalpte meyve versin diye evvela müridin kalbine telkin tohumu ekilir. Mürid, himmeti nisbetinde o tohumdan sevgi ve muhabbetle yardım talebinde bulunur ve peşinden de kendisine sırlar gelmeye başlar. Semennûdî, telkinin, tarikat yolunda mücâhede etmek isteyen mürid için faydalı bir amel olduğunu, müridin ancak bu şekilde sûfilerin silsilesine girebileceğini belirtir. Ona göre telkin ile ilgili önemli diğer bir diğer husus ise telkinin silsile yolu ile ağızdan ağıza ta Hz. Peygamber (s.a.v)’e kadar bütün kâmil mürşidlerden, onlar bizzat hayatta iken canlı olarak alınmış olmasıdır.

---

⁸⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 20b.

Kaynakça

Ankaravî, İsmail Rasûhî, *Minhacü'l-fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istılâhları*, Yayına Hazırlayan: Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008.

Aşkar, Mustafa, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

AYIŞ, Mehmet Şirin, “Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Âdabu’s-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate’s-Sâdâti’l-Halvetiyye Adlı Eseri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015.

_____, Mehmet Şirin, “Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Tuhfetu’s-Sâlikîn ve Delâletu’s-Sâirîn li Minhâci’l-Mukarrabîn Adlı Eseri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015.

_____, Mehmet Şirin, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî’nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri*” Basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez danışmanı, Prof. Dr. İsa Çelik, Erzurum 2015.

Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren, Hüseyin Rahmi Yaranlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.

Ergül, Adem, *Kur’an ve Sünnet’te Kalbî Hayat*, Altınoluk Yay., İstanbul, 2000.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din*, I-IV, Tercüme, Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

Hulvî, Cemaletdin, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz., Mehmet Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 1993.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut.

İsfahânî, Ragıb, *el-Müfredât, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 1985.

Kâşânî, Abdürrezzak, *Letâifu'l-alam fi işarâtı ehli'l-ilham Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Kelabazî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim el-Buharî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

Kuşâşî, Seyyid Ahmed b. Muhammed ed-Deccânî el-Medenî es-Sibtu'l-Ensârî, *es-Simtu'l-mecidi fî telkini'z-zikri ve a'tai'l-bey'ati ve'l-elbasi ve's-selasili ehli't-tevhid*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü Nr:1491.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

Nasrullah Efendi, *Risâle-i Bahaiyye*, Yayına Hazırlayan, Gülser Keçeci, Buhara Yayınları, İstanbul 2003.

Öngören, Reşat. "Zikir", *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 2013.

Özelsel, Michaela Mihriban *Halvette Kırk Gün*, Çev. Petek Budanur Ateş, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

Özköse, Kadir, "Tarikatların Ortak Unsurları" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 229, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1998.

Semennûdî, Muhammed b. Hasan, *el-Âdâbu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218.

_____, Muhammed b. Hasan, *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhâci'l-mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460.

Tenik, Ali - Göktaş, Vahit, "Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ankara 2014.

Türer, Osman *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hakk Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Yay., İstanbul 1996.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.